

*Л.Д. ТУЛУШ, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Д.Ю. ГРИЩЕНКО, аспірант**

Фіскальне регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні

Мета статті - узагальнити наявні тенденції розвитку ринку олійних культур та науково обґрунтувати доцільність та наслідки застосування заходів його фіскального регулювання.

Методика дослідження - історичний, абстрактно-логічний, емпіричний, рядів динаміки, індексний, факторного аналізу, порівняння, оцінки нормативно-правової бази, табличний, графічний, узагальнення та наукового передбачення.

Результати дослідження. Представлено результати дослідження доцільності й можливих наслідків запровадження заходів фіскального регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні. Визначено значимість олійних для економіки сільськогосподарських підприємств та формування зовнішньоторговельного балансу країни. Узагальнено світовий досвід фіскального регулювання зовнішньоекономічних операцій із олійними культурами. Охарактеризовано наявні законодавчі ініціативи щодо формування інструментарію фіскального регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні, зокрема в частині зміну режиму оподаткування ПДВ експортних операцій. Запропоновано можливі варіанти врегулювання проблеми збільшення поставок сої та ріпаку на переробку з метою збільшення обсягів доданої вартості, що формується олієжировою галуззю.

Елементи наукової новизни. Узагальнено можливості використання сформованою світовою практикою інструментарію фіскального регулювання зовнішньоторговельних операцій із насінням олійних культур та продуктів його переробки в Україні. Виокремлено ключові загрози та окреслено можливі негативні сценарії практичної реалізації заходів фіскального стимулювання розвитку олійних культур, що ґрунтуються на зміні режиму оподаткування ПДВ експортних операцій, а також встановлено основні економічні вигоди та втрати основних учасників / груп інтересів на цьому ринку.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використанні в процесі подальшого наукового опрацювання проблеми формування інструментарію фіскального регулювання розвитку олійних в частині стимулювання збільшення обсягів створюваної доданої вартості олієжировою галуззю та для економічного обґрунтування законодавчих ініціатив, спрямованих на зміну наявної сировинної моделі їх розвитку. Табл.: 3. Рис.: 7. Бібліогр.: 23.

Ключові слова: фіскальне регулювання, митно-тарифна політика, ринок олійних культур, експортне мито, податок на додану вартість, режим справляння ПДВ, експорт олійних, бюджетне відшкодування ПДВ.

Тулуш Леонід Дмитрович - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу фінансово-кредитної та податкової політики, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: tulush@ukr.net

Грищенко Дмитро Юрійович - аспірант, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: lavrinenko@gmail.ru

Постановка проблеми. Одним із ключових питань подальшого розвитку агропромислового комплексу України є формування політики державного регулювання ринку олійних культур, а також важливої її складової - застосування інструментарію фіскального регулювання. Адже олійні культури відіграють дедалі помітнішу роль в економіці аграрного сектору України - на них припадають значні площі сільгоспугідь та левова частка прибутків сільгоспідприємств.

При цьому заходи державного регулювання щодо ринку олійних культур в Україні

в останні роки практично не застосовувалися. Свого часу було запроваджено 23 %-ве вивізне мито на експорт насіння соняшнику¹ (1999), проте після вступу України до СОТ (2008) його ставка суттєво знизилася. Також серед інструментів фіскального регулювання варто згадати скасування практики застосування нульової ставки ПДВ при експорті насіння соняшнику та ріпаку (2011) із поверненням до стандартного порядку оподаткування ПДВ експортних поставок даних видів продукції (з 2016 р.).

Наслідком відсутності заходів фіскального регулювання щодо ринку олійних в час-

* Науковий керівник - О.В. Боднар, доктор економічних наук, старший науковий співробітник.

© Л.Д. Тулуш, Д.Ю. Грищенко, 2017

¹ Закон України від 10.09.1999 р. № 1033-XIV «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур».

тині сої та ріпаку стало формування фактично сировинної моделі розвитку. Така ситуація є неприйнятною й потребує коригування в напрямі стимулювання збільшення обсягів доданої вартості.

Завданням державної політики має стати забезпечення економічної трансформації ринку олійних в частині зміни сировинної моделі розвитку за мінімальних втрат сільгосптоваровиробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розвитку ринку олійних культур в Україні та світі, узагальнення тенденцій та особливостей його функціонування в цілому та окремих їх видів займається численна когорта вчених та практиків, серед яких треба виділити О. Боднар [2], М. Калінчика [6], С. Капшука [7], Ю. Карнасюка [8], О. Лозовського [11], Ю. Лупенка [1], С. Чехова [15], О.М. Шпичака [1], О.О. Шпичака [17].

Натомість, проблема фіскального регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні, в тому числі й податкового регулювання експортних операцій із сільськогосподарською продукцією, все ще залишається малодослідженою. Серед науковців та практиків, які приділяють увагу зазначеній проблемі варто зазначити праці В. Діза [19], Д. Ендіно [18], О. Євдокимова [5], О. Кінжебаєвої [9], І. Кричевського [10], К. Муліка [18], Д. Рідера [19], І. Палієнка [12], М. Парра [21], Н. Шмиголя [16].

Досить ґрунтовно дана проблематика висвітлена в працях іноземних авторів, проте наявні закордонні дослідження мають бути адаптовані до умов економіки України та специфіки вітчизняної практики аграрного бізнесу.

Особливої актуальності дослідження набуває за умов значної кількості законодавчих ініціатив щодо застосування інструментарію фіскального, і передусім податкового, регулювання експорту продукції вирощування олійних культур та продуктів її переробки з метою зміни наявної сировинної моделі розвитку ринку олійних в Україні².

Відсутність належного обґрунтування наявних законодавчих ініціатив у випадку їх

практичної реалізації у господарську практику може спровокувати негативні процеси на ринку олійних та зумовити зменшення економічних вигід багатьох учасників даного ринку, насамперед - сільгосптоваровиробників.

Мета статті - узагальнити наявні тенденції розвитку ринку олійних культур і науково обґрунтувати доцільність та наслідки застосування заходів їх фіскального регулювання.

Виклад основних результатів дослідження. Олійні культури вже давно займають провідні позиції на вітчизняному аграрному ринку. Динамічному розвитку ринку олійних в Україні посприяли: наявність високопродуктивних земель, кон'юнктура зовнішнього ринку (до 2014 р.) та девальвація національної валюти (з 2014 р.). Сукупність даних факторів зумовила збільшення впливу олійних культур та продуктів їх переробки не лише для галузі, а й для національної економіки в цілому.

Крім того, достатньо швидкий розвиток ринку олійних в Україні (передусім, в частині соняшнику та сої) частково зумовлений й наявною фіскальною політикою. Адже на згадані культури поширювалася дія спецрежиму ПДВ, внаслідок проциклічності якого вирощування, наприклад соняшнику, було надрентабельним [3, 14].

Причому, поряд із застосуванням спецрежиму справляння ПДВ, розвитку ринку сприяло і відшкодування ПДВ при експорті соєвих бобів та соняшnikової олії. Натомість при вивезенні ріпаку та експортоорієнтованих видів зернових культур відшкодування ПДВ було недоступним.

Відповідно для вирощування сої та соняшнику в Україні було створено «тепличні» умови, які передбачали потрібну вигоду товаровиробників, яка формувалася за рахунок наступних факторів:

дія спецрежиму ПДВ із акумуляцією ПДВ-зобов'язань на спецрахунках підприємств (рентабельніша діяльність - більші суми ПДВ-акумуляції);

відшкодування ПДВ при експорті відповідної продукції, незважаючи на те, що бюджет не отримує відповідних надходжень внаслідок дії режиму ПДВ-акумуляції (по сої - напряму, по соняшнику - через експорт соняшnikової олії, що позитивно позначалося на рівні закупівельних цін);

² Проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо деяких питань оподаткування податком на додану вартість операцій з вивезення за межі митної території України олійних культур» № 7403 від 14.12.2017 р. та альтернативні законопроекти (№ 7403-1, № 7403-2, № 7403-д).

відсутність безпосереднього оподаткування прибутку від ведення будь-якої сільгоспдіяльності (в тому числі й від надрентабельного вирощування олійних), а також незастосування будь-яких підвищувальних коефіцієнтів до фіксованого сільгосподатку / єдиного податку (з 2015 р.) до площ під олійними культурами.

З огляду на наявність таких тепличних податкових умов обсяги виробництва олійних в Україні швидко підвищувалися. Причому тенденція щодо збільшення площ під олійними культурами з'явилася ще у другій половині 90-х р. За останні майже чверть століття лише упродовж трьох років (2001, 2004, 2009)

не було забезпечено приросту площ цими культурами проти минулого року.

Якщо в середині 90-х р. площі під трьома основним олійними ледве займали 2 млн га, то надалі вони почали істотно зростати: на початку 2000-х р. перевищили 3 млн га, у 2003-2005 рр. - 4, у 2006-2007 рр. - 5,1, 2010-2011 рр. - 6,7, 2014-2015 рр. - майже 8 млн га. У поточному році очікується досягнення позначки у 9 млн га. Отже, площі під олійними за останні двадцять років збільшилися в Україні у понад 3 рази.

Як наслідок, співвідношення між посівними площами зернових та олійних культур у сільгоспідприємствах невпинно зменшується (рис. 1).

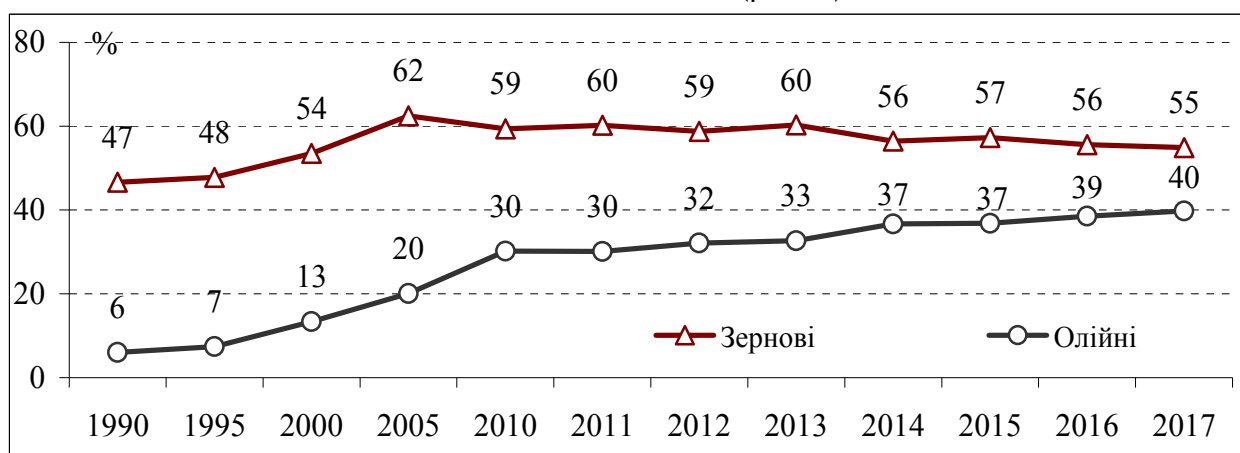

Рис. 1. Частка зернових і олійних культур у посівах сільгоспідприємств

Джерело: Складено за даними [4].

Якщо в середні 90-х р. площі під зерновими у сільгоспідприємствах понад у 7 разів перевищували площі під олійними, то на початку 2000-х р. відповідна різниця знизилася до 2 разів, а 2017 р. - до 1,38. За наявних тенденцій паритет між площами олійних та зернових буде забезпечено вже у найближчі п'ять років. Понад 85 % площ під олійними культурами припадає на сільгоспідприємства.

Майже 70 % у загальній структурі площ під олійними займає соняшник (причому його частка у площі олійних залишається більш-менш незмінною вже понад десять років - із кінця 2000-х р.). Ще майже чверть, в останні роки, - за соєю. Однак площі під ріпаком є незначними - порівняно із двома іншими культурами - соєю та соняшником, характеризуються волатильністю та дещо знижуються в динаміці - проти рекордного 2008 р., в якому було зафіксовано понад 1,4 млн га.

Істотне збільшення площ під основними олійними культурами в усіх категоріях господарств - лише за останні десять років плюс 3 млн га - закономірно зумовило збільшення частки цих культур у загальній посівній площі - плюс 10 в.п. (рис. 2).

Як видно з рис. 2, в останні роки майже третина всіх посівних площ в Україні знаходиться під трьома основними олійними культурами. При цьому в сільгоспідприємствах цей показник наблизився до 40 %. Такі значення аналізованих показників свідчать про надважливе значення олійних культур в економіці аграрного сектору економіки України.

Понад чверть у посівних площах сільгоспідприємств нині займає соняшник - разом з тим ще десять років тому його частка у загальних площах посівів сільгоспідприємств не перевищувала 17 %.

Рис. 2. Динаміка частки олійних культур у загальній посівній площі в усіх категоріях господарств та у сільгоспідприємствах, %

Джерело: Складено за даними [4].

За останні двадцять років урожайність олійних істотно збільшилася, особливо сої та ріпаку: по соняшнику - до 22 ц/га (фактично подвоїлася), по сої - до 22-23 ц/га (удвічі); по ріпаку - до 26-27 ц/га (утричі).

Наслідком значного зростання площ та врожайності олійних стало відчутне підвищення обсягів їх виробництва останнім часом. Якщо у середині 90-х р. обсяги виробництва трьох основних олійних культур становили не більше 2,4 млн т, то у середині 2000-х р. - перевищили 6, на початку 2010-х р. - 12, а у 2016 р. - 19 млн т.

Отже, за останні двадцять років обсяг виробництва олійних культур зріс, а за останні десять - понад утричі. Нині в Україні пропозиція на ринку насіння олійних культур сягає 19 млн т, з яких понад 2/3 (понад 13 млн т) - насіння соняшнику.

При цьому треба відзначити, що виробництво соняшнику із 2013 р. характеризується меншою динамікою зростання, ніж це було у попередні п'ятнадцять років. А обсяги виробництва ріпаку визначаються значною волатильністю і в останні десять років теж не вирізняються суттєвою динамікою щодо підвищення (ще у 2008 р. вироблено 2,8 млн т, тоді як у 2017-му - лише 2,2 млн, або 80 % від максимального історичного значення).

Єдиною олійною культурою, обсяги виробництва якої до цього часу дуже збільшувалися, є соя. Проте, із 2014 р. зростання є помірним і фактично коливається близько позначки у 4 млн т (+/- 5 %).

Отже, істотного підвищення ринку олійних в Україні очікувати не варто - обсяги у розмірі близько 20 млн т відчутно перевищити буде складно. Подальший розвиток

виробництва олійних можливий або за рахунок площ (проте для соняшнику та ріпаку є обмеження з огляду на агроекологічні вимоги) або завдяки подальшому вдосконаленню технологій вирощування.

Високий рівень агротехнологій, в тому числі й при вирощуванні олійних, донедавна зумовлювався функціонуванням спецрежиму справляння ПДВ - ПДВ-аккумуляції [14]. Остання забезпечувала збільшення дохідності сільгоспдіяльності в середньому на 8,5-9,0 %. Частина отриманих ресурсів підтримки сільгоспідприємства вкладали у розвиток агротехнологій.

Нині застосування подібного до ПДВ-аккумуляції інструмента держдопомоги сільгоспвиробництва не передбачено, внаслідок чого можливості сільгоспідприємств, особливо з врахуванням наявного стану розвитку кредитного ринку, є обмеженими. Відтак досягнуті показники розвитку ринку олійних можна вважати певною мірою максимальними.

Варто відзначити, що олійні культури відіграють важливу роль в економіці сільгоспідприємств - з другої половини 2000-х р. стали значимими для економіки сільгоспідприємств. Їх частка у валовій продукції рослинництва в останні роки стабільно перевищує 40,5 %, частка у доходах - 42, а у прибутках від рослинництва - 50 %. Високе значення останнього показника зумовлено вищою маржинальністю вирощування олійних культур, ніж виробництва інших видів продукції рослинництва (рис. 3).

Так, вирощування олійних культур є значно рентабельнішим порівняно із зерновими - в середньому різниця перевищує 20 в.п. З фінансового погляду, доцільніше займатися олійними культурами - в такому випадку

ефективність їх діяльності буде вищою. Відповідно вирощування олійних є пріоритет-

ним видом сільгоспдіяльності у сфері рослинництва.

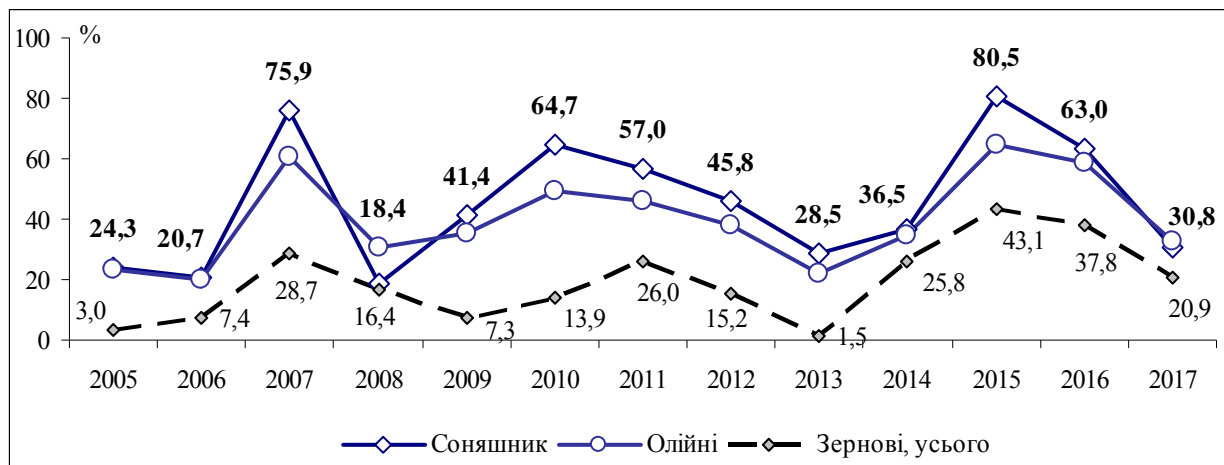

Рис. 3. Динаміка рентабельності вирощування олійних та зернових культур, %

Джерело: Складено за даними [4].

З олійних культур найвищою рентабельністю характеризується вирощування соняшнику, тоді як для сої та ріпаку даний показник істотно не відрізняється від рентабельності рослинницької діяльності у цілому.

Таким чином, з другої половини 2000-х р. олійні розглядаються сільгосппідприємствами як основні прибуткоформуєчі культури. Відтак, висока маржинальність вирощування олійних забезпечувалася сприятливою зовнішньою кон'юнктурою та швидким розвитком експортоорієнтованої інфраструктури, зумовленим активним виходом на вітчизняний ринок міжнародних трейдерських структур.

Отже, можна стверджувати, що на світовому ринку олійних Україна є чистим експортером, постачальником дешевої соняшникової олії і насіння (бобів) соняшнику й рі-

паку, конкурентоспроможність яких за ціною формується за рахунок мінімального податкового навантаження, низької вартості оренди та незначного рівня зарплати працівників галузі - порівняно із відповідними показниками інших країн.

Продукція вирощування олійних культур має важливе значення при експорті сільгосппродукції (рис. 4).

Як видно з рис. 4, останнім часом обсяги експорту продукції олійних та продуктів її переробки у доларовому еквіваленті відчутно зростають - із 3,82 млрд дол. у 2010 р. до 7,36 у 2017 р. (майже удвічі). Лише за три роки (2015-2017), коли валютний курс був більш-менш стабільним, експорт продукції олійних та продуктів її переробки збільшився на третину.

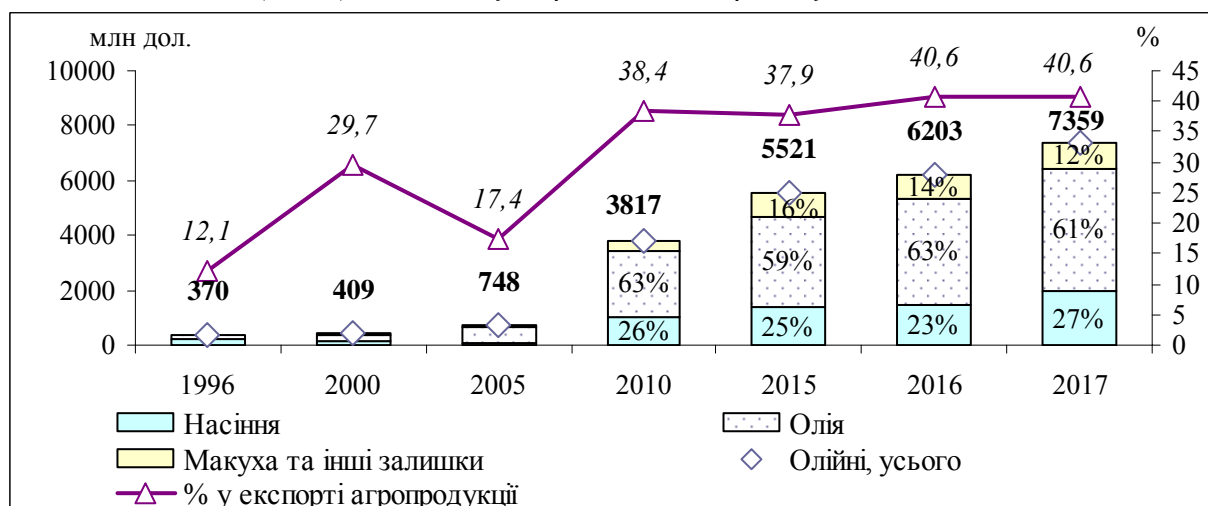

Рис. 4. Динаміка та структура експорту насіння олійних культур та продуктів їх переробки в Україні у вартісному виразі (дол. США)

Джерело: Складено за даними [4].

Частка експорту продукції вирощування олійних та продуктів її переробки у загальній вартості експорту агропродовольчої продукції з України в останні роки значно зростає, сягнувши у 2017 р. майже 41 %.

Таким чином, продукція вирощування олійних культур формує експортний потенціал України, забезпечуючи понад 1/6 надходжень всієї валютної виручки в Україну в межах торговельного балансу.

Понад 60 % в обсягах експорту продукції вирощування олійних та продуктів її переробки у вартісному виразі посідає олія, понад чверть - насіння у непереробленому вигляді, і лише 14 % - макуха (шрот). Тобто поставки продукції вирощування олійних у

необробленому вигляді займають ще досить значну частку, створюючи резерви для збільшення обсягів експорту в перспективі (за нашими розрахунками - не менше 30 %).

Досить значним є нарощування обсягів експорту продукції вирощування олійних і продуктів її переробки у натуральному виразі - насамперед для експорту насіння ріпаку та сої (рис. 5).

З рис. 5 видно, що обсяги експорту насіння соняшнику відчутно знизилися із початку 2000-х р., після запровадження вивізного мита на цю товарну позицію. В останні роки вони не перевищують 100-200 тис. т, або 0,5 % від загальних обсягів його виробництва.

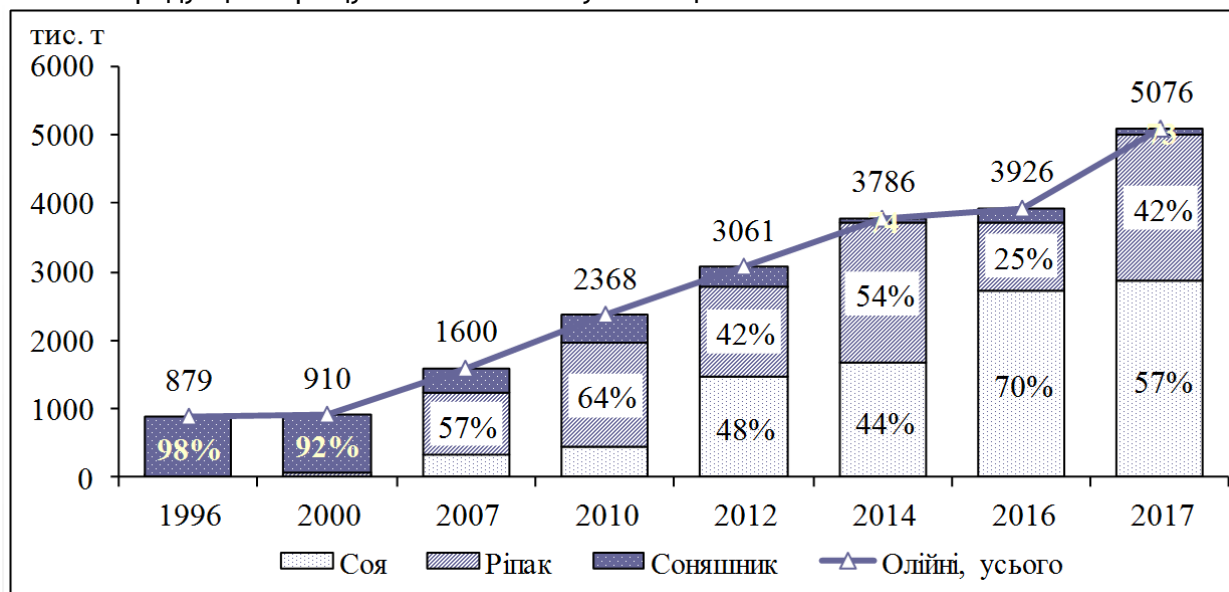

Рис. 5. Динаміка та структура експорту насіння олійних культур

Джерело: Складено за даними [4].

Експорт насіння олійних у 2017 р. був рекордним - понад 5 млн т, в 1,3 раза більше за рівень 2015-2016 рр. Приріст обсягів експорту насіння олійних у натуральному виразі у 2017 р. проти 2016-го - плюс 1,15 млн т - зумовлений відповідним збільшенням обсягів виробництва ріпаку. Із загального обсягу експорту майже 2,9 млн т (57 %) припадало на сою, понад 2,1 (42 %) - на ріпак.

Вартість експорту продукції вирощування олійних та продуктів її переробки у національній валюті швидко зростає - за останні три роки майже втричі: від 75,3 млрд грн у 2014 р. до 196 млрд грн. у 2017-му.

Про значні обсяги експорту продукції вирощування олійних та продуктів її переробки свідчить відношення обсягів експорту

продукції вирощування олійних і продуктів її переробки до ВВП України - воно збільшилося із 3,4 % у 2013 р. до 6,6 % у 2017 р., тобто майже вдвічі (рис. 6).

Експортоорієнтованість продукції вирощування олійних культур у непереробленому вигляді характеризується таким. Ріпак та соя експортуються переважно у непереробленому вигляді: ріпак майже повністю (понад 97 %), соя - понад 70 % (у 2017 р.). При цьому частка експорту насіння ріпаку відносно обсягів його виробництва із середини 2000-х р. не знижувалася нижче 90 %, а сої - 60 % (крім 2014-го). Натомість насіння соняшнику у «сирому» вигляді практично не вивозиться.

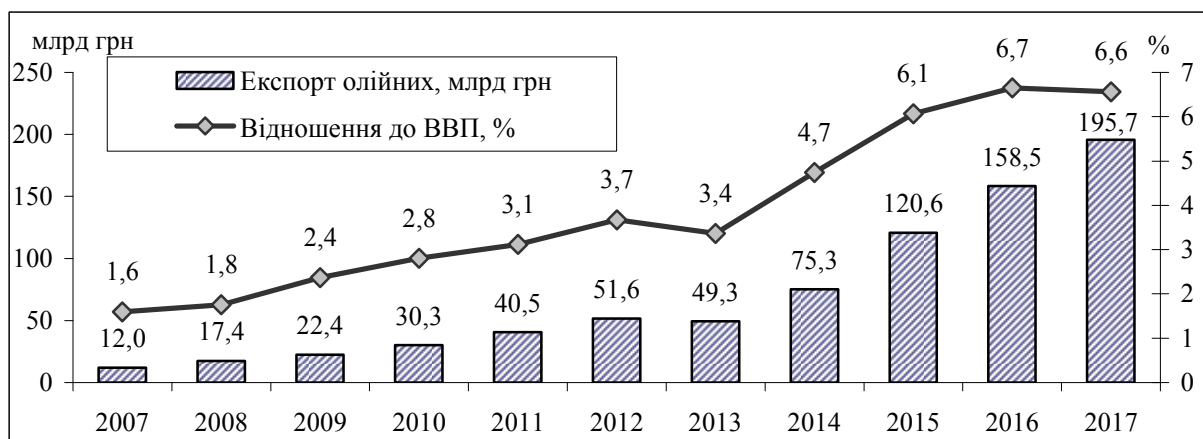

Рис. 6. Обсяги експорту продукції вирощування олійних та продуктів її переробки та їх відношення до ВВП України

Джерело: Складено за даними [4].

Нині майже увесь обсяг вирощеного ріпаку та три чверті соєвих бобів спрямовується на експорт, створюючи базу для формування доданої вартості в країнах-імпортерах вітчизняної сировини. Україна по даних культурах перетворюється на постачальника олійної сировини для завантаження виробничих потужностей країн Захід-

ної Європи (по ріпаку) та Близького Сходу (по сої). Відтак, українські чорноземи працюють на наповнення виробничих потужностей олієпереробних заводів більш розвинених країн.

Оцінку експортного потенціалу продуктів переробки олійних культур (по основних їх видах) представлено в табл. 1.

1. Динаміка обсягів виробництва та експорту продуктів переробки насіння (бобів) основних олійних культур, тис. т

Культура	2010	2012	2014	2016	2017
Виробництво олії					
Соняшник	3030	3972	4671	5119	6052
Соя	69	93	154	198	233
Ріпак	2	2	101	92	65
Усього	3101	4067	4926	5409	6350
Експорт олії					
Соняшник	2701	3614	4342	4842	5757
Соя	46	58	122	153	167
Ріпак	0	5	100	92	64
Усього	2748	3677	4564	5087	5988
% експорту до виробництва					
Соняшник	89,2	91,0	93,0	94,6	95,1
Соя	67,4	62,4	79,0	76,9	71,5
Ріпак	12,0	90,0	99,4	99,9	98,8
Усього	88,6	90,4	92,7	94,0	94,3
Виробництво шрот/макуха					
	2789	4233	3852	4104	4898
	232	447	721	984	882
	1	3	116	108	74
	3021	4682	4689	5197	5854
Експорт шрот/макуха					
	2649	4097	3791	3983,9	4800
	4,6	14,8	108,8	334,7	308,7
	0,5	2,5	115,2	107,2	73,6
	2654	4115	4015	4425	5182
% експорту до виробництва					
	95,0	96,8	98,4	97,0	98,0
	2,0	3,3	15,1	34,0	35,0
	84,1	96,6	99,4	99,3	99,3
	87,9	87,9	85,6	85,1	88,5

Джерело: Складено за даними [4].

Останнім часом понад 95 % обсягів виробленої соняшникової олії вивозиться. Рівень експорту соняшникового шроту до обсягів його виробництва становить понад 98 %. Щодо продукції переробки насіння ріпаку відповідні показники сягають понад 99 % (насіння ріпаку в Україні практично не переробляється).

Стосовно продуктів переробки соєвих бобів - тут спостерігаються схожі тенденції - в

останні роки екпортується три чверті виробленої соєвої олії та більш як третина шроту.

Отже, соняшник та ріпак вирощують в Україні практично для задоволення потреб зовнішнього ринку - відповідна продукція повністю вивозиться з України або в сирому, або в переробленому вигляді. Частка внутрішнього споживання продуктів переробки сої в останні роки - менше 10 % від загального обсягу виробництва соєвих бобів.

Відповідно по олійних культурах Україна є сировинною базою для інших країн світу, які імпортують вирощену вітчизняними сільгосптоваровиробниками недорогою продукцію - передусім, соняшникову олію.

Важливим аспектом досліджуваної проблеми є оцінка рівня завантаженості відповідних переробних потужностей (рис. 7).

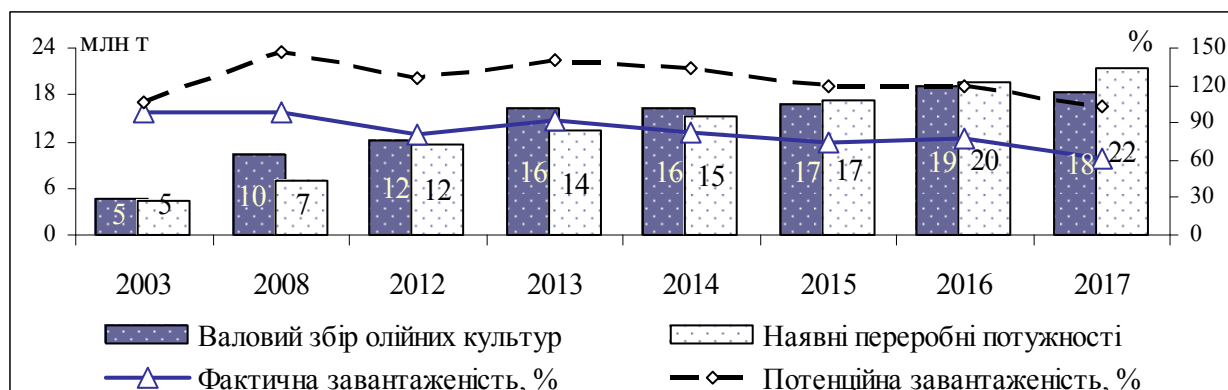

Рис. 7. Динаміка обсягів виробничих потужностей та рівня їх завантаження

Джерело: Складено за даними Асоціації «Укроліяпром» <http://www.ukroilprom.org.ua>.

Як видно з даних рис. 7, переробні потужності олієжирового комплексу істотно зростали - бізнес активно інвестував у будівництво нових олієекстракційних заводів. Практично кожна бізнес-група, яка займалася діяльністю у сфері рослинництва в Україні, вважала за доцільне мати власні потужності з переробки олійних.

Внаслідок значної інвестиційної активності у цій сфері наявні переробні потужності наприкінці 2017 р. стали перевищувати навіть потенційно можливі обсяги вирощування олійних в Україні. А з огляду на великі обсяги експорту насіння ріпаку та соєвих бобів у непереробленому вигляді (понад 5 млн грн) фактичний рівень завантаженості виробничих потужностей у 2017 р. знизився до 62 %.

Отже, непродумані інвестиційні рішення щодо будівництва нових потужностей олієжирового комплексу зумовили гострий дефіцит сировини на ринку переробки олійних. Останнє спричинило жорстку конкуренцію на ринку переробки олійних з боку переробних підприємств.

Це поставило виробників соняшнику в особливе становище - за таких умов вони отримували вищу ціну, а відповідно, й вищий рівень доходів, ніж це відбувалося б в умовах ринкової рівноваги. Фактично стався перерозподіл частини доходів переробників на користь товаровиробників внаслідок жорсткої конкуренції серед перших.

Важливим аспектом проблеми фіскального регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні є оцінка її місця у світовому

виробництві та в загальних обсягах зовнішньоторговельних операцій із даними культурами.

За результатами узагальнення напрямів (географії) експорту продукції вирощування олійних культур встановлено, що основними споживачами переробленої продукції є переважно країни Південно-Східної Азії та Східної Європи, тоді як продукція в необробленому вигляді надходить на ринки Європи та Близького Сходу. Зміна предмета поставки із сировини на готовий продукт може негативно вплинути на обсяги експорту. Адже відповідні ринки збуту освоювалися не один рік, тому зміна товарної номенклатури експорту потребуватиме певного часу для знаходження нових ринків збуту.

На нашу думку, більш легко можна переорієнтуватися на нові ринки у тому разі, коли країна є світовим лідером з виробництва та переробки певного продукту - тоді можна запропонувати споживачам кращі умови поставок. Передусім - соняшнику, оскільки позиції України на світовому ринку його виробництва та продуктів переробки виглядають досить потужно: майже 30 % світового виробництва насіння й шроту (макухи), майже третина світового виробництва олії. Як наслідок, Україна є лідером на світовому ринку насіння соняшнику та продуктів його переробки, а тому може диктувати свої умови.

Натомість позиції України на ринках сої та ріпаку є значно скромнішими: по сої - 1,2 % світового виробництва, 0,3 - олії та

шроту; по ріпаку - 3,0 світового виробництва, 0,3 % - шроту.

З такими обсягами «погоди» на світовому ринку не зробиш, відповідно можливості щодо завоювання нових ринків є вкрай об-

меженими і визначаються в першу чергу логістичними перевагами.

Характеризуючи світовий баланс сої (табл. 2), варто відзначити, що Україна займає лише восьме місце у світовому рейтингу її виробників.

2. Окремі показники top-9 виробників сої у світі у 2016/2017 МР, млн т

Показники	США	Бразилія	Аргентина	Китай	Індія	Парагвай	Канада	Україна	Росія
Виробництво	116,9	114,1	57,8	12,9	11,0	10,7	6,6	4,3	3,1
Імпорт	0,6	0,3	1,7	93,5	0,1	0,0	0,5	0,0	2,2
Внутрішнє споживання	55,5	44,3	47,8	102,8	10,3	3,9	2,5	1,4	5,0
- % до виробництва	47,5	38,8	82,7	796,9	93,9	36,7	37,7	31,5	157,9
Експорт	59,2	63,1	7,0	0,1	0,3	6,1	4,1	2,9	0,4
- % до виробництва	50,6	55,3	12,2	0,9	2,4	57,4	62,6	67,8	12,0

Джерело: Складено за даними [23].

При цьому відношення обсягів експорту сої до обсягів її виробництва в Україні є найвищим з переліку top-9 країн-виробників - понад дві третини за результатами 2016/2017 МР. У Канади даний показник становить близько 60 %, Бразилії та Парагваю - 55, США - 50 %. Аргентина виробляє сої у 12 разів більше від України, проте експортує лише у 4 рази більше. Досить показовим є досвід Китаю і, особливо, Росії.

Отже, більшість країн із top-9 намагаються забезпечити переробку вирощеної сої на власній території. Натомість, рівень переробки сої в Україні в останні роки знижується.

Серед причин треба виділити як зменшення поголів'я худоби, і, як наслідок, зниження потреби у використанні сої на корми, так і відносна дорожнеча сої як компоненти кормів порівняно з іншими їх складовими. Тому вітчизняна соя спрямовується на експорт, а на корми використовуються дешевші інгредієнти.

Таким чином, постає питання фіскального регулювання подальшого регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні - з огляду на його значну залежність від стану світового ринку. Насамперед щодо стимулювання збільшення обсягів експорту продуктів переробки олійних, а не вивезення сировини у непереробленому вигляді для завантаження іноземних виробничих потужностей.

Серед економічних регуляторів зовнішньоекономічних операцій із сільгосппродукцією та продуктами харчування розрізняють тарифні та нетарифні заходи. З-поміж тарифних методів регулювання зовнішньоекономічних операцій в частині експорту слід виокремити інструменти митно-тарифного

регулювання та зміну режиму оподаткування ПДВ експортних поставок олійних, які можна узагальнити як експортні податки. При цьому нетарифні методи, серед яких важлива роль належить квотуванню, ліцензуванню та наданню експортних субсидій, є на нашу думку, неефективними і практично нездійсненним за умов сучасного розвитку економіки України.

Ринок олійних культур у світовій практиці зазнає значного державного регулювання - як правило, багато країн, що здійснюють зовнішньоекономічні операції із продукцією олійних культур або продуктів її переробки, застосовують протекціоністські заходи з метою збільшення обсягів доданої вартості, що створюється всередині країни за рахунок стимулювання внутрішньої переробки.

Зокрема, в частині експорту насіння олійних окремі країни використовують як тарифні (наприклад, Аргентина - мито), так і нетарифні (наприклад, Бразилія - квоти) методи регулювання. Натомість обтяження щодо операцій із вивезення продуктів переробки олійних не здійснюються. І навпаки операції із імпорту продуктів переробки насіння олійних, як правило, є предметом застосування імпортного мита (наприклад, в ЄС та США), тоді як відповідні операції щодо сировини митом не обкладаються.

Експортні податки є одним із найбільш поширених видів експортних обмежень в країнах, що розвиваються. Серед видів сільгосппродукції, на які найчастіше накладаються обтяження у вигляді експортних податків, передусім - вивізного мита, є «сире» зерно окремих видів сільгоспкультур (наприклад, рису), шкури тварин тощо.

Україна має досвід застосування вивізної мита¹ - серед переліку товарів, на які законодавством України запроваджено відповідну практику, необхідно виділити насіння соняшнику, льону та рижію (10 %), велику рогату худобу та вівці (10 %), шкури тварин необроблені (20 %).

Як вдалий приклад фіскального регулювання розвитку ринку олійних досить часто згадується запровадження у 1999 р. експортного мита на насіння соняшнику². Якщо до застосування експортного мита вивозилося переважно насіння соняшнику, то після - соняшникова олія. Причому із початку 2010-х рр. обсяги експорту насіння соняшнику у непереробленому вигляді є мізерними.

Відповідна практика встановлювалась як тимчасова (на три маркетингових роки), проте діє й нині, хоч розмір ставки мита відчутно знизився: із липня 2011 р. - до 17 %, а після вступу України до СОТ (з 2008 р.) - щороку на 1 в.п. до 10 % (нинішній розмір).

У 2016 р. у Верховній Раді України були зареєстровані законодавчі ініціативи щодо скасування експортного мита на олійні, в тому числі й на насіння соняшнику³, проте вони не були підтримані Комітетом з питань аграрної політики та земельних відносин Верховної Ради України.

З огляду на значну інвестиційну активність на ринку переробки олійних культур в Україні, у 2017 р. гостро постала проблема заповнення наявних виробничих потужностей заводів із переробки цієї продукції. Це зумовило виникнення жорсткої конкуренції між переробниками за сировину, наслідком чого стало зниження маржинальності діяльності з переробки.

Враховуючи це, власники потужностей з переробки олійних культур в Україні через своє лобі у Верховній Раді України ініціювали зміни до Податкового кодексу України⁴, частина з яких набула законодавчої сили⁵.

¹ Закон від 07.05.1996 № 180/96-ВР «Про вивізні (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину» (із змінами та доповненнями);

Закон України від 10.09.1999 № 1033-ХІV «Про ставки вивізної (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» (із змінами та доповненнями).

² Закон України від 10.09.1999 № 1033-ХІV «Про ставки вивізної (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» (із змінами та доповненнями).

³ Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про ставки вивізної (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» (щодо забезпечення конкурентоспроможності виробників насіння соняшника)» від 26.01.2015 №1837.

⁴ Проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо забезпечення збалансованості бюджетних

Законодавчими новаціями передбачається зміна практики оподаткування ПДВ операцій із експорту сої та ріпаку за межі митної території України - із режиму оподаткування за нульовою ставкою (відповідно до загальноприйнятої світової практики) на режим звільнення від оподаткування (відповідно до вітчизняної практики 2011-2016 рр, яка застосовувалась до експорту зернових та технічних культур, крім сої). По сої зміни порядку оподаткування передбачено із 1 вересня поточного року, по ріпаку - із 1 січня 2020 р. (причому, як і випадку із соняшником зміни декларуються як тимчасові - до 31 грудня 2021 р.).

Варто звернути увагу на використовуваний інструмент регулювання операцій із експорту сої та ріпаку - зміну режиму оподаткування ПДВ експортних операцій, а не запровадження експортного мита, як із соняшником. Причиною цього є угода із СОТ, яка практично виключає односторонні дії України щодо митно-тарифної політики. Натомість зміна режиму оподаткування ПДВ експортних операцій із олійними не викличе нарікань з боку СОТ.

Через відповідне рішення переробники намагаються забезпечити більш повне завантаження наявних виробничих потужностей, незалежно від предмета поставок: або за рахунок поставок сої та ріпаку на переробку; або через поставки соняшнику, яким виробники будуть змушені заміщати посіви сої та ріпаку з метою недопущення втрати доходів.

Переробники роблять спробу гарантувати перерозподіл частини прибутку від вирощування високорентабельних олійних культур на свою користь, замкнувши на собі ланцюжок поставок. Те саме стосується і держави, яка у разі запровадження практики невідшкодування ПДВ при експорті олійних у «сирому» вигляді у непрямий спосіб фактично буде оподатковувати доходи сільгосп-підприємств від їх вирощування.

Науково обґрунтовану оцінку можливого впливу вжиття заходів фіскального регулювання на учасників економічних відносин у даному секторі АПК в узагальненому вигляді наведено в табл. 3.

надходжень у 2018 році» від 14.11.2017 р. № 6776-д (текст до другого читання).

⁵ Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році» № 2245 від 07.12.2017 р. (із урахуванням редакційних уточнень від 21.12.2017 р.).

3. Узагальнення економічних вигід/втрат окремих учасників / груп інтересів на ринку олійних при зміні режиму оподаткування ПДВ їх експортних поставок

Учасники / групи інтересів на ринку олійних	Вигоди (+) / втрати (-), пов'язані зі зміною режиму оподаткування ПДВ експортних поставок олійних культур
Виробники олійних культур	<i>Короткострокові:</i> (-) втрата частини доходів, оскільки закупівельні ціни переробників будуть нижчими за ціни експорту насіння; <i>Довгострокові:</i> (-) втрата частини доходів внаслідок переорієнтації на вирощування інших культур, що є менш рентабельними
Переробники продукції олійних культур	<i>Короткострокові:</i> (+) додаткові доходи за рахунок вищого рівня наповненості виробничих потужностей та усунення надмірної конкуренції на ринку сировини для переробки; При цьому: (-) ризики втрати доходів внаслідок зміни предмету поставок (по ріпаку та сої) та необхідності пошуку нових ринків; <i>Довгострокові:</i> (-) втрата частини доходів внаслідок переорієнтації виробників на вирощування інших культур, крім олійних
Трейдери - оператори олійного ринку	<i>Короткострокові:</i> (-) втрата частини доходів, внаслідок переорієнтації товарних потоків на переробку; <i>Довгострокові:</i> (+) зростання доходів внаслідок переорієнтації виробників на вирощування інших культур, крім олійних
Держава (фіскальні інтереси)	<i>Короткострокові:</i> (+) зростання доходів бюджету внаслідок економії на бюджетному відшкодуванні ПДВ при експорті; <i>Довгострокові:</i> (0) нівелювання зростання доходів внаслідок переорієнтації виробників на вирощування інших культур, крім олійних
Держава (монетарні інтереси)	<i>Короткострокові:</i> (-) зниження валютних надходжень в Україну внаслідок втрати напрацьованих ринків збуту по сої та ріпаку; <i>Довгострокові:</i> (0) нівелювання втрати частини валютних надходжень через переорієнтацію виробників на вирощування інших культур, крім олійних
Держава (економічні інтереси)	<i>Короткострокові:</i> (+) зміна сировинної моделі розвитку галузі, збільшення експорту продукції з більшою доданою вартістю; <i>Довгострокові:</i> (+) формування більш збалансованої структури аграрної економіки внаслідок переорієнтації виробників на вирощування інших культур, крім олійних
Місцеві громади (фіскальні інтереси)	<i>Короткострокові:</i> (+) збільшення податкових надходжень за рахунок створення додаткових робочих місць переробними підприємствами (ПДФО); <i>Довгострокові:</i> (+) збільшення податкових надходжень за рахунок диверсифікації виробництва й зростання підприємницької активності
Місцеві громади (економічні інтереси)	Створення додаткових робочих місць на селі за рахунок функціонування потужностей з переробки олійних; диверсифікації аграрної економіки.

Джерело: Узагальнено авторами.

Як видно з табл. 3, зміна режиму оподаткування ПДВ експортних поставок олійних зумовлює певні вигоди для всіх учасників / груп інтересів, представлених на даному ринку (крім безпосередніх товаровиробників).

Разом із тим рішення щодо зміни політики фіскального регулювання ринку олійних культур в Україні містить істотні ризики для подальшого розвитку аграрної економіки, передусім, у вигляді втрати зовнішніх ринків поставок продуктів переробки тих видів олійних, які нині експортуються у необробленому вигляді.

Висновки. Ринок олійних культур в Україні характеризується динамічним зростан-

ням обсягів виробництва. Як наслідок, вони стали відігравати важливу роль в економіці сільгосппідприємств, забезпечуючи вагому частку їх прибутків. Крім того, продукція вирощування олійних культур та продуктів їх переробки забезпечує значну частку надходжень валютної виручки - понад 2/5 в обсягах аграрного експорту, майже 1/6 у загальному обсязі експорту товарів з України.

Однак в останні роки темпи зростання ринку олійних культур призупинилися. На цьому фоні спостерігалось серйозне пожаття інвестиційної активності у сфері переробки олійних, вводилися в експлуатацію нові переробні потужності. Через це виник-

ла диспропорція, що зумовлює відчутне недозавантаження наявних переробних потужностей. Більш того, на ринку сої й ріпаку сформувалася сировинна модель розвитку, яка не може влаштувати державу з огляду на втрату доданої вартості та частини валютних надходжень.

Отже, ринок олійних потребує втручання з боку держави з метою як зміни сировинної моделі розвитку, так і перерозподілу частини доходів товаровиробників на користь інших учасників ринку.

Проте відповідні рішення є досить чутливими для ринку і при непродуманому підході можуть спричинити неочікувані негативні наслідки.

Зважаючи на членство України в СОТ, використання окремих методів економічного

регулювання операцій із продукцією вирощування олійних культур є обмеженим - насамперед щодо мита. Натомість зміна режиму оподаткування ПДВ експортних поставок олійних може бути ефективною, але вимагає зваженого підходу при застосуванні.

У будь-якому випадку запровадження інструментів фіскального регулювання на ринку олійних має бути виваженим і враховувати можливі ризики та загрози для усіх учасників ринку. Зокрема, невиважене та поспішне рішення щодо скасування практики надання експортного відшкодування ПДВ при експорті сої може призвести до втрати напрацьованих зовнішніх ринків. Це передусім зумовить істотне зниження закупівельних цін на дану культуру та зменшення економічних вигід усіх учасників ринку.

Список бібліографічних посилань

1. Аналіз поточної кон'юнктури і прогноз ринків рослинницької продукції в Україні та світі : монографія. Шпичак О. М., Лупенко Ю. О., Боднар О. В. та ін. / за ред. О. М. Шпичака. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 336 с.
2. Боднар О. В., Педорченко А. Л. Перспективи збільшення доданої вартості на ринку соєвих бобів і продуктів їх переробки в Україні. *Економіка АПК*. 2015. № 3. С. 51-60.
3. Грищенко О. Ю., Тулуш Л. Д. Оцінювання рентабельності діяльності як передумова надання держфінпідтримки сільгосппідприємствам. *Економіка АПК*. 2016. № 7. С. 60-71.
4. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Евдокимов А. А. Налоговое регулирование экспортно-импортных операций: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10. Саратов, 2007. 19 с.
6. Калінчик М.В., Ільчук М. М., Новосельцева А. М. Розвиток підприємств олієжирового підкомплексу в системі євроінтеграції : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 224 с.
7. Капшук С. Потужності з переробки соняшнику завантажені на 70 %. *Agravery*: Аграрне інформаційне агентство. 01.12.2018. URL : <http://agravery.com/uk/posts/show/potuznosti-z-pererobki-sonasniku-zavantazeni-na-70-kapsuk>.
8. Карнасюк Ю. Ринок сої: розвиток, тенденції і прогнози. *Агробізнес сьогодні*: Електронний аграрний портал. 2017. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/8978-rynok-soi-rozvytok-tendentsii-i-prohnozy.html>.
9. Кинжебаева Е. В. Налоговые инструменты государственного регулирования экспорта в современной международной торговле : автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10. Екатеринбург, 2012. 26 с.
10. Кричевський І. АгроCheck: експортне мито на соняшник зробило Україну №1 з виробництва олії. *Agravery*: Аграрне інформаційне агентство. 2018. URL : <http://agravery.com/uk/posts/show/agrocheck-eksportne-mito-na-sonasnik-zrobilo-ukrainu-no1-z-virobnictva-olii>.
11. Лозовський О., Слободянюк С. Перспективи розвитку олійно-жирової галузі в Україні. *Економічний аналіз*. 2013. Вип. 12. Ч. 1. С. 195-198.
12. Палієнко І. Нові правила відшкодування ПДВ для олійних культур: що це дасть Україні. Економічна правда: Економічний інформаційний портал. 2017. URL: <http://www.epravda.com.ua/columns/2017/12/12/632091>.
13. Податковий кодекс України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
14. Тулуш Л. Д. Режим ПДВ-акумуляції як інструмент фіскального стимулювання розвитку агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2015. № 8. С. 44-55.

References

1. Shpychak, O.M., Lupenko, Yu.O., Bodnar, O.V., et al. (2015). *Analiz potочноi koniunktury i prohnoz rynkiv roslыnnыtskoi produktsii v Ukraini ta sviti: monohrafiia [Analysis of the current situation and forecast of crop production markets in Ukraine and in the world: monograph]*. O.M. Shpychak (Ed.). Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
2. Bondar, O.V., & Pedorchenko, A.L. (2015). *Perspektyvy zbilshennia dodanoi vartosti na rynku soievkyh bobiv i produktiv yikh pererobky v Ukraini [Prospects for increasing the value added on the market of soybeans and their processing products in Ukraine]*. *Ekonomika APK*, 3, pp.54-60 [In Ukrainian].
3. Hryshchenko, O.Yu., & Tulush, L.D. (2016). *Otsiniuvannia rentabelnosti diialnosti yak peredumova nadannia derzhfinpidtrymky silhosppidpriemstvam [Estimation of profitability as a precondition for a provision of state financial support to agricultural enterprises]*. *Ekonomika APK*, 7, pp. 60-71 [In Ukrainian].
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
5. Evdokimov, A.A. (2007). *Nalogoivoie regulirovanie jeksportno-importnyh operacij [Tax regulation of export-import operations]*. *Extended abstract of candidate's thesis*. Saratov [In Russian].
6. Kalinchyk, M.V., Ilchuk, M.M., & Novoseltseva, A.M. (2014). *Rozvytok pidpriemstv oliie-zhyrovoho pidkompleksu v systemi yevrointehratsii : monohrafiia [Development of enterprises of oil and fat subcomplex in the system of European integration: monograph]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
7. Kapshuk, S. (2018). *Potuzhnosti z pererobky soniasnyku zavantazheni na 70 % [Capacity for processing sunflower is loaded by 70%]*. *Agravery*. Retrieved from: <http://agravery.com/uk/posts/show/potuznosti-z-pererobki-sonasniku-zavantazeni-na-70-kapsuk> [In Ukrainian].
8. Karnasiuk, Yu. (2017). *Rynok soi: rozvytok, tendentsii i prohnozy [Soybean market: development, trends and forecasts]*. *Ahrobiznes Sohodni: Elektronyyi ahrarnyi portal*. Retrieved from: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/8978-rynok-soi-rozvytok-tendentsii-i-prohnozy.html> [In Ukrainian].
9. Kinzhebaeva, E.V. (2012). *Nalogoivoie instrumenty gosudarstvennogo regulirovanija jeksporta v sovremennoj mezhdunarodnoj torgove [Tax instruments of state regulation of exports in modern international trade]*. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ekaterinburg [In Russian].

15. Чехов С., Чехова І. Ринок сої України: тенденції та перспективи. *Економіка України*. 2016. № 10. С. 46-55.

16. Шмиголь Н. М., Антонюк А. А., Анікєєва Д. О. Експортне мито в Україні: причини використання та наслідки. *Держава та регіони*. 2013. № 4. С. 16-21.

17. Шпичак О. О. Оподаткування експорту-імпорту продукції рослинництва та продуктів її переробки : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2004. 258 с.

18. Andino J., Mulik K., Koo W. The impact of Brazil and Argentina's currency devaluation on U.S. soybean trade. Center for Agricultural Policy and Trade Studies, Department of Agribusiness and Applied Economics North Dakota State University. Fargo, ND. 2005. 24 p.

19. Deese W., Reeder J. Export Taxes on Agricultural Products: Recent History and Economic Modeling of Soybean Export Taxes. *Journal of International Commerce and Economics*. September, 2007. URL: <https://www.usitc.gov/publications/332/journals>.

20. Food and Agricultural Policy Research Institute (FAPRI). 2011. FAPRI-ISU 2011 World Agricultural Outlook Database URL: <http://www.fapri.org/tools/outlook.aspx>.

21. Parra M., Schubert S., Brutschin E. Export Taxes and Other Restrictions on Raw Materials and their Limitation through Free Trade Agreements: Impact on Developing Countries. European Parliament's Committee on Development. April 2016. 47 p. doi:10.2861/077894 (pdf).

22. The World Bank. World Bank Commodity Price Data (The Pink Sheet) URL: <http://pubdocs.worldbank.org/en/536761525295567334/CMO-Pink-Sheet-May-2018.pdf>.

23. United States Department of Agriculture Foreign Agricultural Service/ Market and Trade Data. URL: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/index.html#/app/advQuery>.

10. Krychevskyi, I. (2018). AhroCheck: експортне мито на соняшник зробило Україну #1 з виробництва олії [AgroCheck: an export duty on sunflower seeds has made Ukraine the # 1 oil producer]. *Agravery*. Retrieved from: <http://agravery.com/uk/posts/show/agrocheck-eksportne-mito-na-sonasnik-zrobilo-ukrainu-no1-z-virobnictva-olii> [In Ukrainian].

11. Lozovskiy, O., & Slobodianuk, S. (2013). Perspektyvy rozvytku oliino-zhyrovoi haluzi v Ukraini [Prospects for a development of the oil and fat industry in Ukraine]. *Ekonomichnyi analiz*, 12, Vol. 1, pp. 195-198 [In Ukrainian].

12. Paliienko, I. (2017). Novi pravyla vidshkoduvannia PDV dlia oliinykh kultur: shcho tse даст Ukraini [New rules for VAT refunds for oilseed crops: what will it bring for Ukraine]. *Ekonomichna pravda: Ekonomichnyi informatsiyni portal*. Retrieved from: <http://www.epravda.com.ua/columns/2017/12/12/632091> [In Ukrainian].

13. Podatkovi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. *Baza danykh. "Zakonodavstvo Ukrainy". VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [In Ukrainian].

14. Tulush, L.D. (2015). Rezhym PDV-akumulatsii yak instrument fiskalnogo stymuliuвання rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva [VAT-accumulation mode as an instrument of fiscal stimulation for a development of agro-industrial production]. *Ekonomika APK*, 8, pp. 44-55 [In Ukrainian].

15. Chekhov, S., & Chekhova, I. (2016). Rynok soi Ukrainy: tendentsii ta perspektyvy [Ukrainian soybean market: trends and prospects]. *Ekonomika Ukrainy*, 10, pp. 46-55 [In Ukrainian].

16. Shmyhol, N.M., Antoniuk, A.A., & Anikieieva, D.O. (2013). Eкспортне мито: prychny vykorystannia ta naslidky [Export duties in Ukraine: causes and consequences]. *Derzhava ta rehiony*, 4, pp. 16-21 [In Ukrainian].

17. Shpychak, O.O. (2004). *Opodatkuвання eksportu-іmportu produktiv roslinnytstva ta produktiv yih pererobky: monografiia [Taxation of export-import of crop production and products of its processing: monograph]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].

18. Andino, J., Mulik, K., & Koo, W. (2005). *The impact of Brazil and Argentinas currency devaluation on U.S. soybean trade*. Center for Agricultural Policy and Trade Studies, Department of Agribusiness and Applied Economics North Dakota State University. Fargo, ND [In English].

19. Deese, W., & Reeder, J. (2007). Export taxes on agricultural products: recent history and economic modeling of soybean export taxes. *Journal of International Commerce and Economics*, September. Retrieved from: <https://www.usitc.gov/publications/332/journals> [In English].

20. FAPRI-ISU World Agricultural Outlook Database (2011). *Food and Agricultural Policy Research Institute*. Retrieved from: <http://www.fapri.org/tools/outlook.aspx> [In English].

21. Parra, M., Schubert, S., & Brutschin, E. (2016). Export taxes and other restrictions on raw materials and their limitation through free trade agreements: impact on developing countries. *European Parliaments Committee on Development*. doi:10.2861/077894 [In English].

22. World Bank commodities price data. (2018). Retrieved from: <http://pubdocs.worldbank.org/en/536761525295567334/CMO-Pink-Sheet-May-2018.pdf> [In English].

23. Market and trade data. *United States Department of Agriculture Foreign Agricultural Service*. Retrieved from: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/index.html#/app/advQuery> [In English].

Tulush L.D., Hryshchenko D.Yu. Fiscal regulation of oilseed market development in Ukraine

The purpose of the article is to summarize existing trends in the market of oilseeds and scientifically substantiate an assessment of the feasibility and consequences of the application of fiscal regulation measures for a development of the oilseeds market in Ukraine and modeling the possible effects of their introduction.

Research methodology. In the research process have been used such scientific methods: historical, abstract and logical, empirical, series of dynamics, index, factor analysis, comparison, evaluation of normative and legal framework, tabular, graphical, generalization and scientific prediction.

Research results. The results of the study of expediency and possible consequences of introduction of measures of fiscal regulation of the market of oilseed crops in Ukraine have been presented. The current tendencies of the market of oilseeds and their processing products in Ukraine have been summarized. The significance of oilseeds for the economy of agricultural enterprises and formation of the foreign trade balance of the country have been determined. The world experience of fiscal regulation of foreign-economic operations with oilseeds has been generalized. The existing legislative initiatives concerning the creation of fiscal steering tools for a development of the oilseeds market in Ukraine, in particular, regarding the change of the VAT regime for export

operations of oilseeds beyond the territory of Ukraine, have been described. Possible options for solving the problem of supply of soy and rapeseed for processing in order to increase the value added formed by the oil and fat industry have been proposed.

Elements of scientific novelty. The possibility of using the world-wide practice of tools for fiscal regulation of foreign trade operations with products of cultivation of oilseeds and products of its processing in Ukraine has been generalized. The key threats and possible negative scenarios of the practical implementation of fiscal regulations for the development of oilseeds, based on the change in the VAT treatment of export operations with oilseeds, have been identified. The basic economic benefits and losses of the main participants or interest groups in the oilseed crops market have been determined by changing the VAT regime of their export deliveries.

Practical significance. The results of the research can be used in the process of further scientific research of the problem of tools' formation for fiscal regulation of the oilseeds development in Ukraine in terms of stimulation of the amount of added value created by the oil and fat industry. Also, the results of this study can be used as an economic substantiation of the relevant legislative initiatives aimed at changing the existing raw material model for a development of the oilseed market in Ukraine. Tabl.: 3. Figs.: 7. Refs.:23.

Keywords: fiscal regulation, customs tariff policy, oilseed market, export duty, value added tax, VAT collection regime, oil exports, budget reimbursement of VAT.

Tulush Leonid Dmytrovych - candidate of economic sciences, associate professor (docent), head of the department of financial-credit and tax policy, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: tulush@ukr.net

Hryshchenko Dmytro Yuriiiovych - post-graduate student, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: lavrinenko@gmail.ru

Тулуш Л.Д., Грищенко Д. Ю. Фискальное регулирование развития рынка масличных культур в Украине

Цель статьи - обобщить имеющиеся тенденции развития рынка масличных культур и научно обосновать оценку целесообразности и последствий применения мер фискального его регулирования.

Методы исследования - исторический, абстрактно-логический, эмпирический, рядов динамики, индексный, факторного анализа, сравнения, оценки нормативно-правовой базы, табличный, графический, обобщения и научного предвидения.

Результаты исследования. Представлены результаты исследования целесообразности и возможных последствий введения мер фискального регулирования развития рынка масличных культур. Определена значимость масличных для экономики сельскохозяйственных предприятий и формирования внешнеторгового баланса страны. Обобщен мировой опыт фискального регулирования внешнеэкономических операций с масличными культурами. Охарактеризованы имеющиеся законодательные инициативы по формированию инструментария фискального регулирования развития рынка масличных культур в Украине, в частности, в части изменения режима налогообложения НДС экспортных операций. Предложены возможные варианты урегулирования проблемы увеличения поставок сои и рапса на переработку с целью увеличения объемов добавленной стоимости, которая формируется масложировой отраслью.

Элементы научной новизны. Определены возможности использования сформированного мировой практикой инструментария фискального регулирования внешнеторговых операций с масличными культурами и продуктами их переработки. Выделены ключевые угрозы и обозначены возможные негативные сценарии практической реализации мер фискального стимулирования развития масличных культур, основанные на изменении режима налогообложения НДС экспортных операций, а также установлены основные экономические выгоды и потери основных участников/групп интересов на данном рынке.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы в процессе дальнейшей научной проработки проблемы формирования инструментария фискального регулирования развития масличных в части стимулирования увеличения объемов создаваемой добавленной стоимости масложировой отрасли и для экономического обоснования законодательных инициатив, направленных на изменение существующей сырьевой модели развития рынка масличных в Украине. Табл.: 3. Илл.: 7. Библиогр.: 23.

Ключевые слова: фискальное регулирование, таможенно-тарифная политика, рынок масличных культур, экспортная таможенная пошлина, налог на добавленную стоимость, режим взимания НДС, экспорт масличных, бюджетное возмещение НДС.

Тулуш Леонид Дмитриевич - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, заведующий отдела финансово-кредитной и налоговой политики, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: tulush@ukr.net

Грищенко Дмитрий Юрьевич - аспирант, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: lavrinenko@gmail.ru

Стаття надійшла до редакції 11.05.2018 р.

Фахове рецензування: 11.05.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Тулуш Л. Д., Грищенко Д. Ю. Фіскальне регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 63-76.

* * *